

YUNISEF XALQARO TASHKILOTI FAOLIYATIDA YOSHLARNI HUQUQIY HIMOYA QILISH USULLARI

Siddikov Xasan Taxirovich,

Urganch RANCH texnologiya universiteti

Pedagogika va aniq fanlar kafedrasi mudiri, dotsent v.b.

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: xasansiddikov1989@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18230792>

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bolalarni huquqiy ongini shakllantirishga qaratilgan internet omillaridan to'g'ri foydalanish, YUNISEF xalqaro tashkiloti faoliyatida yoshlarni huquqiy himoya qilish shakllari, bolalarni ijtimoiy himoya qilish tashkilotlari, bolalar huquqlari buzilishi holatlarini aniqlash va statistik tahlil qilish, bolalarning ehtiyojlari, xavf-xatarlarga nisbatan sezuvchanlik darajasi bo'yicha ijtimoiy so'rovnomalar, innovatsion yondashuvlar va ilg'or xorijiy tajribalar asosida yangi model va metodlarni ishlab chiqish kabi tushunchalar yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Huquqiy monitoring va baholash, parlament, vazirliklar, Sudya, tergovchi, politsiya xodimlari, ijtimoiy xizmat ko'rsatuvchilar, bolalar adliyasi, tiklovchi adolat, do'stona muhit, Konstitutsiya, bolalar huquqlari, fuqarolik javobgarligi, kiberxavfsizlik, nikoh yoshi, mehnat huquqlari.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы рационального использования интернет-факторов, направленных на формирование правового сознания детей, формы правовой защиты молодёжи в деятельности международной организации ЮНИСЕФ, деятельность организаций по социальной защите детей, выявление случаев нарушения прав детей и их статистический анализ, социальные опросы по определению потребностей детей и уровня их чувствительности к рискам и угрозам, а также разработка новых моделей и методов на основе инновационных подходов и передового зарубежного опыта.*

Ключевые слова: *правовой мониторинг и оценка, парламент, министерства, следователь, сотрудники полиции, поставщики социальных услуг, права детей, гражданская ответственность, кибербезопасность, брачный возраст, трудовые права.*

Abstract: *This article examines the proper use of internet-related factors aimed at shaping children's legal awareness, the forms of legal protection of youth within the activities of the international organization UNICEF, organizations for the social protection of children, identification and statistical analysis of cases of violations of children's rights, social surveys assessing children's needs and their level of sensitivity to risks and threats, as well as the development of new models and methods based on innovative approaches and advanced foreign experience.*

Keywords: *Legal monitoring and evaluation, parliament, ministries, investigators, police officers, social service providers, children's rights, civil liability, cybersecurity, age of marriage, labor rights.*

Kirish. Globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda bolalarning raqamli makonda xavfsizligini ta'minlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Internetning kirib borishi bolalarning ta'lim olish, muloqot qilish va rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirayotgan bo'lsa-da, bu bilan birga yangi xavf-xatarlarni ham yuzaga keltirmoqda. O'zbekistonda raqamli xavfsizlik va bolalarni onlayn himoya qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan milliy tashabbuslar raqamli transformatsiyaning ijtimoiy xavfsizlik bilan uyg'unlashgan modelini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Bu tashabbuslar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida

bolalarning raqamli makondagi huquq va erkinliklarini kafolatlashda muhim rol o'ynamoqda.

Raqamli xavfsizlik va onlayn huquqiy himoya – bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonida bolalarni nafaqat axborot muhitida, balki ularning psixologik, axloqiy va ijtimoiy farovonligini saqlashda ham muhim omil hisoblanadi. Internet va raqamli texnologiyalar ta'lim, muloqot, rivojlanish uchun keng imkoniyatlar ochayotgani barobarida, bolalarni zararli kontent, kiberzo'raonlik, shaxsiy ma'lumotlarning noqonuniy tarqalishi va boshqa ko'plab tahdidlar bilan yuzlashtiradi.

Shu bois, davlat siyosatida, xalqaro tashkilotlar strategiyasida va fuqarolik jamiyatining faoliyatida bolalarni raqamli muhitda himoya qilish ustuvor yo'nalish sifatida belgilanmoqda. Bunda:

huquqiy baza yaratish,

raqamli savodxonlikni oshirish,

texnologik vositalardan foydalanish,

va **tizimli monitoring va profilaktika** muhim ahamiyat kasb etadi.

YUNISEF, ITU, OSCE kabi xalqaro institutlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi tomonidan qabul qilinayotgan qonunlar va dasturlar bolalarning raqamli makonda erkin, xavfsiz va huquqlari to'liq ta'minlangan holda yashashiga zamin yaratadi.

Adabiyotlar tahlili. Ushbu maqolada ko'rib chiqilayotgan bolalar huquqlarini himoya qilish, raqamli xavfsizlik va internet xavflaridan himoya qilish masalalari o'z ichiga bir qancha zamonaviy yondashuvlarni oladi. Adabiyotlar tahlilida raqamli makondagi bolalarning xavfsizligini ta'minlash uchun xalqaro tashkilotlarning faoliyati va O'zbekistonning normativ-huquqiy bazasi o'rganilgan.

Masalan, YUNISEF va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan amalga oshirilgan ishlanmalar, jumladan, **bolalar adliyasi** tizimi va **tiklovchi adolat** yondashuvi, bolalarni jazolashdan ko'ra tarbiyalashga e'tibor qaratish, bolalar bilan bog'liq jinoyat ishlarini maxfiy va psixologik zarar yetkazmasdan olib borish usullari keng ko'lamda tadqiq etilgan. Bu yondashuvlar bolalarning psixologik va ijtimoiy salomatligini mustahkamlashga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada qo'llanilgan tadqiqot metodologiyasi qator usullarni o'z ichiga oladi. Asosiy metodlar quyidagilardir:

Tahliliy metod: Bolalar huquqlarini himoya qilishga oid normativ-huquqiy hujjatlar va xalqaro tashkilotlarning faoliyatini tahlil qilish. Bu metod orqali YUNISEF va boshqa xalqaro tashkilotlarning bolalar bilan bog'liq qonunlar va me'yorlarni qanday qo'llashini o'rganish mumkin bo'ldi.

Statistik tahlil: Bolalar huquqlarini buzish holatlari va ularni aniqlash uchun statistik tahlil usullarini qo'llash. Tadqiqotda bolalar huquqlarini buzilish holatlari va kiberxavfsizlikdagi tahdidlarni aniqlashga alohida e'tibor qaratilgan.

Tahlillar va natijalar. BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi qoidalarini amalga oshirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Beshinchi davriy ma'ruzasini ko'rib chiqish yakunlari yuzasidan BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi tavsiyalarini amalga oshirish, shuningdek, bola huquqlari va erkinliklarini himoya qilish bo'yicha xalqaro hamkorlikni yanada rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining Kengashi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining Kengashi.

YUNISEF yoshlarni huquqiy himoya qilishda **adliya tizimini isloh qilish** va uni bolalarga nisbatan adolatli, insonparvar tamoyillarga asoslashga alohida e'tibor qaratadi. Bu faoliyat quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

YUNISEF bolalar bilan bog'liq jinoyat ishlarida maxsus yondashuv – **“bolalar adliyasi”** tizimini joriy etishni qo'llab-quvvatlaydi.

Bu tizimda jazoga emas, balki **tiklovchi adolat (restorative justice)** yondashuvi ustuvor bo'ladi: bola jinoyat sodir etgan taqdirda ham, uni jamiyatga qayta moslashtirishga harakat qilinadi.

Bolalar bilan bog'liq sud ishlari maxfiylikni saqlagan holda, ularning psixologik holatiga salbiy ta'sir yetkazmasdan amalga oshirilishi kerak.

YUNISEF:

- ✓ **sudyalar, tergovchilar, huquq-tartibot organlari** uchun maxsus o'quv dasturlarini yo'lga qo'yadi;
- ✓ bolalarning guvohlik berish jarayonida shikastlanmasligi uchun **do'stona muhit** yaratishga yordam beradi (masalan, alohida guvoh xonalari, psixolog ko'magi).
- ✓ YUNISEF tavsiyalariga ko'ra, bola jinoyat sodir etsa ham, **uni hibsga olish yoki erkinlikdan mahrum qilish faqat oxirgi chora sifatida** qo'llanilishi kerak.
- ✓ Buning o'rniga alternativ choralar: jamoatchilik ishlari, psixologik rehabilitatsiya, ijtimoiy xizmatga jalb qilish kabi yondashuvlar targ'ib qilinadi.
- ✓ YUNISEF qamoqdan chiqqan yoki huquqbuzarlik sodir etgan bolalarning jamiyatga qayta qo'shilishi uchun **reabilitatsiya dasturlarini** qo'llab-quvvatlaydi:
- ✓ psixologik yordam,
- ✓ ta'lim va kasb-hunar o'rgatish,
- ✓ oilasi yoki jamoasiga qayta moslashtirish.
- ✓ Zo'ravonlik, ekspluatatsiya yoki sud ishlarida jabrlangan bolalar uchun **maxsus huquqiy yordam va psixologik xizmatlar** tashkil qilinadi.
- ✓ YUNISEF bu bolalarning huquqlari buzilmasligini nazorat qiladi.

YUNISEF adliya tizimini bolalar va yoshlar uchun insonparvar, adolatli hamda tiklovchi tamoyillarga asoslangan mexanizmga aylantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Bu yo'nalishdagi sa'y-harakatlar nafaqat ularning huquqiy himoyasini ta'minlash, balki ularning ma'naviy-ruhiy salomatligini qo'llab-quvvatlashga, jamiyatda

o‘z o‘rnini topishiga xizmat qiladi. Tiklovchi adolat yondashuvi asosida shakllantirilayotgan adliya tizimi yosh avlodni jazolashdan ko‘ra, tarbiyalash va ijtimoiy moslashtirishga qaratilgan bo‘lib, ularning huquqiy ongi va ijtimoiy mas‘uliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasida bolalarni raqamli tahdidlar va onlayn zo‘ravonlikdan himoya qilish borasida bir qator muhim tashabbus va islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu tashabbuslar mamlakatda raqamli transformatsiya jarayonlari bilan uzviy bog‘liq holda, bolalar huquqlarini himoya qilish siyosatining ajralmas qismiga aylangan.

“Bola huquqlari to‘g‘risida”gi qonun (yangi tahriri): Bolaning axborot maydonidagi daxlsizligini, salbiy kontentdan himoya qilish huquqini mustahkamladi.

“Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonun, “Axborot xavfsizligi to‘g‘risida”gi qonun hamda **Kiberxavfsizlik konsepsiyasi** – fuqarolarning, xususan, bolalarning raqamli makondagi huquqiy himoyasini ta'minlash mexanizmlarini yaratdi.

2022-yilgi “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasi doirasida bolalar uchun xavfsiz raqamli muhitni rivojlantirish alohida yo‘nalish sifatida belgilangan.

Maktabgacha va maktab ta‘limi tizimida **raqamli madaniyat, media savodxonlik, internet xavfsizligi** bo‘yicha darslar va treninglar joriy qilinmoqda.

Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, Xalq ta‘limi vazirligi va **YUNISEF** bilan hamkorlikda ota-onalar va pedagoglar uchun **raqamli xavfsizlik bo‘yicha metodik qo‘llanmalar** ishlab chiqildi.

“Safe Internet” haftaliklari, onlayn xavfsizlik kunlari, maktablararo tanlovlar orqali bolalar va o‘smirlar onlayn tahdidlar haqida xabardor qilinmoqda.

“Cyber Patrol” – bolalarning onlayn faolligini nazorat qilish va zararli kontentdan himoya qilishga qaratilgan texnik yechimlar ishlab chiqilgan.

Davlat xizmatlari portallarida bolalar va ularning ota-onalari uchun xavfsiz axborot makoni yaratilmoqda.

Mobil operatorlar va internet provayderlar bilan hamkorlikda **kontent filtrlash va yosh cheklovlari** joriy qilinmoqda.

YUNISEF, ITU (Xalqaro telekommunikatsiya ittifoqi), OSCE va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan **strategik hamkorlik** yo‘lga qo‘yilgan.

Ichki ishlar vazirligi, Bosh prokuratura va Axborotlashtirish agentligi tomonidan kiberjinoyatlarga qarshi maxsus bo‘limlar tashkil etilgan.

Onlayn zo‘ravonlik va ekspluatatsiya holatlarini tezkor aniqlash va aralashuv mexanizmlari yaratilmoqda, shu jumladan **ishonch telefonlari va “Hotline” platformalari** faoliyat yuritmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bolalarning raqamli xavfsizligi – bu yagona bir tizim doirasida davlat, jamiyat, oilalar, maktablar va texnologik platformalarning barqaror

hamkorligi orqali ta'minlanadi. Har bir bola raqamli dunyoda nafaqat iste'molchi, balki o'z huquqlarini biluvchi, ongli va faol ishtirokchi bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сон Қонуни. <https://lex.uz>
2. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 29 октябрдаги “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сон фармони. <https://lex.uz>
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги «Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида»ги 187-сонли қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017. 14-сон, 230-модда.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепцияси” тўғрисидаги ПФ-5712-сонли Фармони. <https://lex.uz>
5. Ходжайев В.Х., Чориев А., Салиева З.Т. Педагогик tadqiqotlar metodologiyasi. – Т.: IQTISODIYOT DUNYOSI, 2018.
6. R.Ishmuhammedov., A.Abduqodirov, A.Pardaev. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. -Т.: Fan va texnologiya, 2016.-280 b.
7. N.Quchqarova, X.Siddikov “Tarbiya diagnostikasi va korreksiyasi”-Darslik. 2022
8. О‘.J.Yo‘ldoshev Umumiy pedagogika. -Т.: “Fan va texnologiya”, 2017.-376 b.
9. Xasanboev J, To‘raqulov X., Xaydarov M., Xasanboeva O. Pedagogika fanidan izoxli lug‘at. – Т., 2008.
10. Подласый И. П. Педагогика. В 2-х кн. (Учебное пособия). - М., 2003.
11. Ходжаев Б.Х. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. - Т.: «Sano-standart» nashriyoti, 2017-yil, 416 bet.
12. X.T.Siddikov “Oliy ta’limda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishning pedagogik-profilaktik tizimini takomillashtirish” Diss. Nukus-2024, 164-b.
13. www.lex.uz O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.
14. www.ziyonet.uz O‘zbekiston Respublikasi ta’lim portal